

ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ СЛЕД КРИЗАТА В ЕВРОЗОНАТА

гл.ас. д-р Ирена Николова
Нов български университет

THE ECONOMY OF BULGARIA AFTER THE CRISIS IN THE EURO AREA

Chief Assist. Prof. Irena Nikolova, PhD

Abstract: The financial crisis in the Euro Area has brought challenges to the economic development of all the EU member states. The economy of Bulgaria is affected by the current crisis as well. How can the economy of the country move forward within the EU Strategy "Europe 2020" after the crisis is over? And which sectors of the economy will be important for the economic development? These two questions are reviewed in the present paper.

Key words: Bulgarian economy, Euro Area, EU Strategy "Europe 2020"

Глобалната икономическа и финансова криза, както и дълговата и финансова криза в Европа се отразиха върху развитието на икономиката на всяка една от страните-членки, и на Европейския съюз като цяло. Предизвикателствата за бъдещето на Европейския съюз, и то в условията на криза, както и приоритетните цели и области за постигане на „интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж” [1] са отразени в основния документ към момента Стратегия „Европа 2020”. Именно чрез тази стратегия и съпътстващите я дейности Европейският съюз ще се стреми да преодолее влиянието на двете кризи и да намери своето място в световната икономика.

България като страна-членка на Европейския съюз също се стреми към постигането на целите в Стратегията „Европа 2020”. Но въпросът е как изпълняваме тези цели и какви са възможностите за тяхното постигане в страната, що се отнася до икономиката. Безспорно влошената външна среда за България от 2008 г. досега в резултат на глобалната икономическа и финансова криза доведе до спад в икономиката и промяна в прогнозите за развитието на отделни сектори. Кризата в Европа от 2010 г., започнала като дългова а впоследствие прераснала във финансова допълнително създаде затруднения за икономиката на страната. А тя е изправена пред предизвикателството да догонва средното европейско ниво за постигане на по-висок жизнен стандарт.

За да може да се даде отговор какви са перспективите за развитието на българската икономика след кризата в Еврозоната за изясняване стоят следните въпроси:

- състоянието на българската икономика към момента;
- перспективите за развитие на страната след кризата в Еврозоната. Два са основните аспекти, необходими за анализиране, а именно: възможностите за изпълнение на общите стратегически цели на Европейския съюз, представени в Европа 2020 и вторият е свързан с конкретните предимства на българската икономика и отделни нейни сектори за постигането на по-висок ръст.

Тези два въпроса са представени в настоящия доклад, като темата е обширна и

ограниченията в обема не позволяват разглеждането на всички възможни въпроси по тази проблематика.

1. Състояние на българската икономика по време на финансова криза в Европа

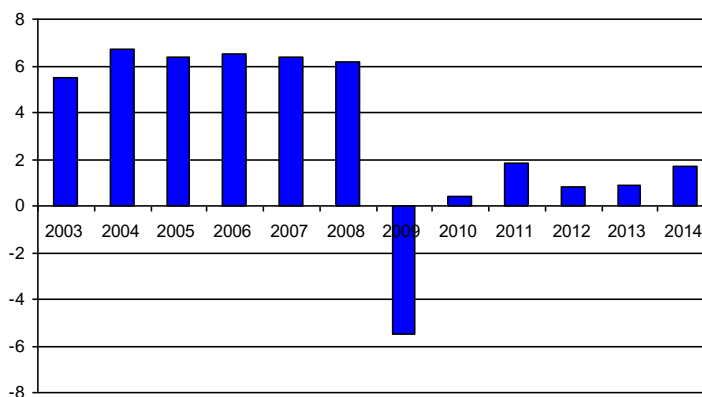
Българската икономика се определя като малка отворена икономика и като такава е уязвима на промените във външната среда. Още повече, че от 1997 г. действа валутният борд, който налага ограничения при провеждане на паричната политика.

Икономиката може да се разгледа през призмата на няколко макроикономически показателя – брутният вътрешен продукт (БВП), преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) и брутна добавена стойност (БДС). Разбира се те не изчерпват възможностите за анализиране състоянието и развитието на една икономика, но дават ориентир за настоящия анализ.

За периода 2000-2008 г. ръстът на българската икономика е над 5%, като това съвпада и с благоприятните условия в световната икономика. При настъпването на кризата през 2007 г. в САЩ тя не оказва пряко влияние върху българската икономика поради по-голямата ни обвързаност с икономиката и търговията на Европейския съюз. Тази криза все още не се бе пренесла на европейския континент, а оттам и върху България (фиг. 1).

Очаквано икономиката на България забави своя ход в сравнение с периода преди глобалната икономическа и финансова криза. Най-критична за икономиката се оказва 2009 г., т.е. една година след началото на тази криза, когато бе отчетен спад от 5.5%. На фиг. 1 е представен по данни на Евростат ръстът на БВП на България за периода 2003-2014 г., като данните за 2013 г. и 2014 г. са прогнозни. Ясно се вижда спадът, който реализира българската икономика за 2009 г. в сравнение с останалите години. Въпреки че глобалната финансова и икономическа криза стартира в средата на 2007 г., но в Европа и България тя се отрази едва през втората половина на 2008 г. и така реалният ефект от тази криза се прояви в икономиката през 2009 г.

През следващите години икономиката се възстановява, но с по-бавни темпове, като влиянието на финансовата криза върху основните партньори от Европейския съюз се отразява върху този ръст. За периода 2010-2013 г. ръстът е незначителен в сравнение с

Фигура 1. Ръст на БВП на България [2]

периода преди глобалната криза. Рецесията в страните от Евронзоната ограничава възможностите за развитие на българската икономика, тъй като основните ни търговски партньори (страните-членки на Европейския съюз) са засегнати и това влияе пряко на възможностите за износ и развитието на търговията и сектора на услугите.

Очакванията, по данни на Европейската комисия, [3] са за запазване на рецесията в страните от Евронзоната за 2013 г., а през 2014 г. се очаква съживяване и ръст, разбира се, при липсата на негативни събития и запазване на настоящите тенденции. Така за

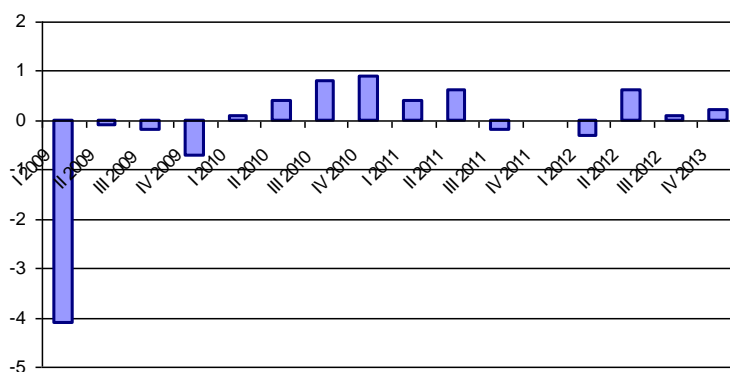
България външната среда може да се промени с настъпването на благоприятни условия за развитието на икономиката в страните от Еврозоната. Но не само външната среда е важна за развитието на икономиката. При нестабилност и несигурност в България, не може да се очаква ръст дори и след преодоляване на финансовата криза в Еврозоната.

Безспорно влиянието на външната среда [4] се отрази върху икономиката чрез притока на преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ). През 2007 г. те достигат 9 млрд. евро, като това е най-високото ниво за България за една година, но през следващите години се наблюдава спад. За последните три години (2010-2012 г.) ПЧИ са малко на 1 млрд. евро за всяка година, което намалява възможността за генериране на ръст, базиран само на чуждестранните инвестиции. Причината за промяната в тенденциите при ПЧИ се дължи на предпазливостта на инвеститорите по време на криза и склонността в такива случаи да се инвестира в страни с по-нисък държавен риск.

При разглеждането на ПЧИ важно значение има структурата на инвестициите, т.е. към кои сектори от икономиката са насочени и дали могат да генерират в бъдеще добавена стойност за икономиката. Ако се разгледа този показател може да се види, че през годините инвестициите в страната са насочени към финансови операции и сделки с недвижими имоти. Разбира се, не липсват инвестиции в производствени дейности, инвестиции „на зелено” и други дейности с добавена стойност. Именно инвестициите в дейности с добавена стойност са буфер за дадена икономика за преодоляване на неблагоприятните условия на кризата.

Очакванията за ПЧИ в България през настоящата година, както и експертите от Центъра за икономическо развитие подчертават [5], предвид външната среда и вътрешната политическа и икономическа обстановка, инвеститорите ще са по-склонни да изчакат развитието на финансовата криза и тогава да се насочат към инвестиции в страната. Докато не е налице значителен икономически ръст и повишено вътрешно търсене, ПЧИ не биха могли да достигнат нивата от периода преди 2009 г.

По отношение спада в икономиката причините могат да се търсят освен във външната среда и в състоянието на отделни сектори, имащи отношение към ръста на БВП. Брутна добавена стойност (БДС) дава възможност да се представи делът на всеки един от секторите в икономиката, както и на цялата икономика в БВП. Така след настъпването на глобалната криза за цялата 2009 г. се наблюдава спад на БДС общо за икономиката (фиг. 2). А едва в началото на 2010 г. има признаци за възстановяването на този показател и на икономиката. Въпреки това темповете на нарастване в периода 2011-2012 г. са незначителни и са непостоянни, като това се отнася и за началото на 2013 г. [6]

Фигура 2. БДС общо за икономиката (по месеци) [7]

Водещите сектори за развитието на икономиката, при които се реализира ръст през последните години, макар и малък, дори след настъпването на двете кризи са селско, рибно и горско стопанство; промишленост; търговия, транспорт и хотелиерство. Останалите сектори като строителство и недвижими имоти отчитат спад. Някои от секторите се характеризират със своята сезонност (хотелиерство, строителство и др.) и това води до относително по-високи стойности на брутната добавена стойност само през някои периоди (тримесечия) от годината.

За да може да се развие икономиката, както и да има по-висока добавена стойност е необходимо на първо място подобряване на вътрешната бизнес среда и създаване на възможности за по-високо потребление. Подобрената вътрешна бизнес среда е предпоставка за развитие на икономиката, и то с по-високи темпове след преодоляване на финансовата криза в Европа.

В условията на криза в Евророната, обаче, и узвимостта на икономиката от външната среда, но в по-голяма степен от състоянието на страните-членки на ЕС, възможността за ръст може да се насочи в две направления – преки чуждестранни инвестиции, за които е важно развитието на европейската и световната икономика, и усвояването на повече средства от европейските фондове. Второто е постижимо и в условията на криза и може да предостави допълнителна възможност на различни сектори от икономиката за развитие, особено в сегмента на малките и средни предприятия.

2. Перспективи за развитие на икономиката на България с оглед на европейските приоритети

Състоянието на икономиката и очакванията за тази и следващата година представят краткосрочния период на развитие. Едновременно с това за постигането на по-трайни и видими резултати за икономиката е необходимо стратегическо планиране и визия за страната в средносрочен и дългосрочен хоризонт, която последователно да се изпълнява. Необходимо е да се определят конкурентните предимства на българската икономика в сравнение с останалите страни-членки на ЕС.

Стратегията на ЕС „Европа 2020” представя целите и приоритетните области на развитие на Единния пазар до 2020 г. (Таблица 1). Изпълнението на повечето от заложените цели общо за страните-членки на ЕС се приближава постепенно към предварително заложените стойности. Имайки предвид, че хоризонтът е 2020 г напълно реалистични за изпълнение изглеждат поставените цели общо за страните-членки. Основен момент, за изпълнение на стратегията е приемането на многогодишната финансова рамка на ЕС за периода 2014-2020 г. от страна на европейските институции, чрез която да се разпределят средствата по приоритетни политики.

Особено за всяка една от поставените цели е, че за нейното постигане е необходимо време за прилагане на адекватни политики и мерки. Ако те не са последователни и постоянни тези цели може и да се окажат неизпълними за 2020 г., както например се оказа с Лисабонската стратегия [8]. Част от поставените цели в Лисабонската стратегия (2000-2010) бяха „прехвърлени” за изпълнение за следващия десетгодишен период (2010-2020). Напр. целите за заетостта на населението и инвестициите в НРД бяха заложи още преди 13 години, но не бяха постигнати по ред причини, които и самата Европейска комисия признава.

Какво ще попречи и сега целите и изразените намерения в стратегия „Европа 2020” да останат само добри пожелания, но нереализирани такива? Ако Европейският съюз желае да се утвърди на световната сцена като единна водеща икономика е необходимо да се обърне внимание на секторите от икономиката, генериращи растеж и по-висока добавена стойност и да се следят тенденциите в развитието на технологиите. Оттам инвестициите в иновации и НРД са другият ключов елемент за подкрепа на изпълнението на останалите поставени цели.

Освен това докато Европейският съюз се справя с вътрешната финансова и дълговата криза и се стреми да изпълни целите от „Европа 2020“, развиващите се икономики (Китай, Индия и др азиатски икономики), незасегнати в подобна степен от глобалната финансова криза утвърждават своето място на световния пазар. Недостатък на поставените цели е възвращаемостта на инвестициите в сферите на образованието и иновациите (НРД), тъй като периодът в повечето случаи е повече от 10 години, с колкото разполага стратегията.

Изпълнението за България на целите от стратегия „Европа 2020“ са представени също в Табл. 1. Тъй като една част от данните не са отразени в статистиката на Националния статистически институт и на Евростат за 2012 г., в таблицата се ползват последните възможни данни. При изпълнението на целите за ЕС 27 е ползвана информацията на Евростат, а за България данните са на НСИ.

<i>Цели</i>	<i>Изпълнение за ЕС 27</i>	<i>Изпълнение за България</i>
Заетост от 75% за населението между 20-64 години	68.5% за 2012 г.	63% за 2012 г.
Инвестиции в НРД в размер на 3% от БВП на ЕС; за България целта е 1.50% от БВП до 2020 г.	2.03% за 2011 г.	0.57% за 2011 г.
Постигане на целите 20/20/20 по отношение на климата/ енергията - емисии на парникови газове (индекс 1990=100) - дял на ВЕИ в брутно крайно потребление – цел за ЕС 20%; цел за България 16%. - енергийна интензивност (еквивалент на 1000 тона петрол)	85 за 2010 г. 13% за 2011 г. 1646839 за 2010 г.	54 за 2010 г. 13.8% за 2011 г. 17388 за 2010 г.
- Дял на преждевременно напусналите училище под 10%; - Дял на младото поколение със завършено образование от най-малко 40%	12.8% за 2012 г. 35.8% за 2012 г.	12.5% за 2012 г. 26.9% за 2012 г.
Намаление на броя на застрашените от бедност с 20 млн. души (в хил.)	119820 за 2011 г.	3693 за 2011 г.

Таблица 1. Изпълнение на водещите цели, заложи в Стратегия „Европа 2020“

Както се вижда и от Табл. 1 при част от целите за България се справяме по-добре от общия показател за ЕС (напр. целите за климата и енергията и близки стойности при преждевременно напусналите училище). За значителна част от заложените цели в Стратегия „Европа 2020“ за страната остава значителна работа. Кое е особеното в случая? Дори и да се стремим да изпълним стратегическите цели на ЕС до 2020 г. няма да можем да го направим при липсата на ръст в икономиката и развитие на секторите, имащи висока добавена стойност. Тъй като инвестициите в образование и НРД са дългосрочни, до настъпване на момента на тяхната възвращаемост и ефект върху икономиката са необходими по-конкретни краткосрочни и средносрочни цели, които да компенсират времето до очаквания положителен резултат на тези инвестиции.

Ако очакванията за развитието на европейската икономика се потвърдят, през 2014 г. може да се очаква преодоляване на рецесията и лек ръст. Това е предпоставка за преодоляване на финансовата криза в Европа. Но винаги трябва да се отчита, че при формиране на общите данни за страните от Евророната има страни кои се представят по-добре (Германия, Австрия, Естония, Франция и др.) и страни, които все още са в дългова или финансова криза (Гърция, Испания, Италия, Португалия) и едва ли през 2014 г. ще могат да се справят с този проблем.

Отчитайки тази особеност за дълговата и финансова криза в Европа, конкурентните предимства на България могат да се сведат до следните основни насоки:

- усвояване на средствата по европейските фондове, разпределени по програми и проекти в хоризонт до 2020 г., което дава възможност за средносрочно планиране на развитието на икономиката. Към м. юни за програмния период 2007-2013 г. са усвоени около 40% от предвидените за България средства в размер на 6,7 млрд. евро, което представлява финансиране от ЕС [9]. До края на 2013 г. този процент може да се промени, но със сигурност целта за следващия програмен период е необходимо да е по-голям процент на усвояемост, предвидени за страната. Потокът от тези средства компенсира липсата на достатъчно преки чуждестранни инвестиции в икономиката.

- стимулиране развитието на приоритетни сектори от икономиката (туризъм, селско стопанство, транспорт, търговия, информационни технологии). Тези сектори в периода след кризата запазват своя ръст в БВП на страната и в общият показател на БДС. Предвид това че кризата не се отрази на тези сектори, както напр. на строителството, недвижимите имоти, финансовия и застрахователния сектор, то възможностите за растеж след кризата са реални. За създаването на предимства на тези сектори е необходимо наличието на квалифициран човешки капитал, т.е. връзката с целите за 2020 г. в сферата на образованието и НРД са пряко свързани със състоянието на тези сектори.

- привличане на преки чуждестранни инвестиции. ПЧИ в дейности, които създават добавена стойност за икономиката, и то не само за кратък период от време, са от значение за ръста на цялата икономика. Разбира се, всяка инвестиция е важна, но тези, които са инвестиции „на зелено”, инвестиции, развиващи производствените дейности на предприятията, както и инвестиции, насърчаващи приоритетни сектори, биха имали ефект върху развитието на икономиката в средносрочен и дългосрочен план.

- насърчаване на износа на страната. Според доклада на Института за икономическа политика и А. Инотай [10] България има възможност да развива своя експортен потенциал. Въпреки че промяната в текущата сметка на платежния баланс от дефицит преди отражението на кризата през 2008 г. върху икономиката, до излишък по текущата сметка в условията на криза, не може да се тълкува еднозначно. От една страна, това намаляване може да се разглежда като индикатор за финансова стабилност в страната, т.е. провеждането на по-стриктна финансова и фискална политика след настъпването на кризата се отрази дисциплиниращо и върху вноса и износа. От друга страна, строгите икономии по време на криза могат да се отразят негативно върху ръста на икономиката в случаите, когато се стремим към насърчаване на износа. Така износът на страната, за да е в основата на ръста на икономиката, е необходимо да е съобразен с цялата структура на икономиката. За да не се окаже, че между експортноориентираните сектори и сектори, насочени към българския пазар има дисбаланс.

- насърчаване на малките и средни предприятия в страната. Това са участниците в икономиката, които спомагат за нейната конкурентоспособност чрез създаването на иновации и развитие на предприемачеството [11]. За развитието на малките и средни предприятия е необходима целенасочена политика от страна на институциите чрез създаването на мерки за подпомагане на тяхната дейност, вкл. достъп до финансиране, поддържането на благоприятна бизнес среда. Разбира се, не бива да се пренебрегва

връзката между големите компании и сегмента на МСП в икономиката, за да не се допусне поляризиране при участниците на пазара.

Възможностите за развитие на икономиката след финансовата и дългова криза в Еврозоната са разнообразни. Но, за да е готова една икономика след преминаването на една криза е необходимо да подготвя своето развитие от по-ранен етап.

Изводи

Финансовата криза в Европа може да се разглежда и като възможност за преценка на икономиката и на отделни сектори на всяка страна-членка. Така могат да се очертаят възможностите за развитие отвъд кризата. Както казва и настоящият председател на Европейската комисия Жозе Мануел Барозу, кризата трябва да отбележи ново начало и така Европа да излезе по-силна от икономическата и финансовата криза. Дали това ще се реализира като намерение предстои да видим през следващите години.

Що се отнася до българската икономика, нейната уязвимост към промените във външната среда, и то европейската, доведе до „внасяне“ на кризата след 2009 г. и до отминаването на кризата в Европа, не може да се очаква подобряване състоянието на икономиката.

Но решението в този случай не е да се чака отминаването на кризата, а да се предприемат активни действия за създаване на условия за подобряване на бизнес средата в България (за привличане на повече преки чуждестранни инвестиции и стимулиране участието на малките и средни предприятия в икономиката) и формулиране на стратегически цели и приоритети за страната. Така заедно с европейските цели поне до 2020 г. и България може да изведе приоритетни области и сектори от икономиката, които да са в основата на растежа след кризата в Еврозоната.

Не на последно място участието на страната в Европейския съюз дава възможност за ползването на структурните фондове и Кохезионния фонд на ЕС, и то в периода 2014-2020 г. като част от многогодишната финансова рамка. Степента на усвояемост на средствата по програмите и проектите на ЕС може да се подобри, отчитайки изпълнението към момента в периода 2007-2013 г. Задължително условие е да се формулират ясно средносрочните приоритети на страната и да се обвържат с европейските. Така се следва и позицията на ЕС за подпомагане и финансиране на конкретни приоритетни политики, съобразени с интелигентния, устойчив и приобщаващ растеж, към който се стремим.

Литература:

1. Европейска комисия. Стратегия „Европа 2020“, 2010.
2. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>, June 2013.
3. European Commission. European Economic Forecast, spring 2013, pp.1-4, pp.44-45.
4. Българска народна банка. Икономически преглед, бр.1/2013, май 2013, с.9-14.
5. Център за икономическо развитие. Икономиката на България, април 2013, с.17-18.
6. Център за икономическо развитие. Икономиката на България, април 2013, с.3-10.
7. <http://www.nsi.bg/>, юни 2013.
8. European Commission. Lisbon Strategy Evaluation Document. Commission Staff Working Document, 2010, pp. 1-5.
9. <http://www.eufunds.bg/>, юне 2013.
10. Институт за икономическа политика, А. Инотай. Устойчив растеж, базиран на експортноориентирана икономическа стратегия, април 2013, с.16-20.
11. Изпълнителна агенция за насърчаване на малките и средни предприятия. Изследване на предприемачеството и перспективите за развитие на МСП, 2012-2013, с. 13-14.